

and regulatory acts for the protection of cultural heritage were adopted. Issues raised by the local intellectuals about the protection of the fortress as a monument are raised. The issue of taking into account the objects of historical architecture of Kamianets-Podilskyi district is considered. The actuality of scientific and local lore studies of the architectural monuments of the area in the days of Independence of Ukraine is traced on concrete examples. Issues in the field of cultural heritage protection were identified. It is concluded that the relevance of the study of architectural objects is extremely high, because they represent the cultural heritage of district. The inclusion of some of them in the list of objects in need of protection will reflect the new progress in the conservation activities of the united territorial communities. Efforts should be made to prepare a general publication on the history of the region, which is reflected in Ukraine's rich cultural heritage.

Key words: Kamianets-Podilskyi, Kamenechchyna, local lore, monuments, cultural heritage, reserve.

Отримано: 13.06.19

DOI 10.32626/2309-2254.2019-29.97-106
УДК 930(477):272:322(470+571)«18/19»

Ігор Опря

ВІДНОСИНИ РИМО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ З РОСІЙСЬКОЮ ВЛАДОЮ У ПРАВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ. У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРИОГРАФІЇ

Опря Ігор. Відносини Римо-католицької церкви з російською владою у Правобережній Україні в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. у сучасній українській історіографії. У статті проаналізовано сучасний український історіографічний дискурс стосунків Римо-католицької церкви з російською владою у Правобережній Україні в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. Визначено, що особливою гостроти взаємини влади та РКЦ набрали внаслідок польського повстання 1863 – 1864 років.

Українські дослідники розкрили форми репресій та утисків, спрямованих проти РКЦ та національно налаштованих її представників, у другій половині ХІХ ст. Історики звернули увагу на те, що прискіпливе ставлення до католицької церкви з боку влади набуває системного характеру. Оскільки обмеження та перепони у діяльності відчували не лише окремі неояльні до влади ксьондзи, але й уся церква загалом.

Українські дослідники виявили, що друга половина ХІХ ст. позначилась також посиленням втручання російської влади в економічну діяльність РКЦ. Вплив російської влади на освітні процеси в РКЦ також став об'єктом досліджень ряду істориків.

У висновках підсумовано результати досліджень та вказано окремі аспекти теми, котрі потребують подальших наукових студій.

Ключові слова: Римо-католицька церква, історіографія, влада, утиски, репресії, освіта.

Опря Игорь. Отношения Римско-католической церкви с российскими властями в Правобережной Украине во второй половине ХІХ – начале ХХ в. в современной украинской историографии. В статье проанализирован современный украинский историографический дискурс отношений Римско-католической церкви с российскими властями в Правобережной Украине во второй половине ХІХ – начале ХХ в. Определено, что особую остроту взаимоотношения власти и РКЦ набрали в результате польского восстания 1863 – 1864 годов.

Украинские исследователи раскрыли формы репрессий и притеснений, направленных против РКЦ и национально настроенных ее представителей, во второй половине XIX в. Историки обратили внимание на то, что тщательное отношение к католической церкви со стороны власти приобретает системный характер. Поскольку ограничения и препятствия в деятельности почувствовали не только отдельные непопулярные к власти ксендзы, но и вся церковь в целом.

Украинские исследователи обнаружили, что вторая половина XIX в. сказалась также усилением вмешательства российских властей в экономическую деятельность РКЦ.

В выводах подведены итоги исследования и указано на отдельные аспекты темы, которые требуют дальнейших научных изысканий.

Ключевые слова: Римско-католическая церковь, историография, власть, притеснения, репрессии, образование.

Після краху комунізму в нашій державі помітно зріс інтерес до історії християнських церков. Всупереч багаторічним радянським стереотипам про незначну цінність християнської традиції сьгодні остаточно утвердилася думка про її важливість у розвитку українського суспільства. Більшість дослідників, які працюють у сфері церковної історії, зосереджують свою увагу на історії Православної церкви, тоді як Римо-католицька церква залишається на узбіччі наукового пошуку. Втім за роки незалежності України окремі аспекти історії РКЦ все ж знайшли відображення в декількох дисертаціях, монографіях та ряді статей.

Мета нашої статті полягає у тому, щоб проаналізувати сучасний український історіографічний дискурс стосунків Римо-католицької церкви (далі – РКЦ) з російською владою у Правобережній Україні в другій половині XIX – на початку XX ст. та виявити аспекти, котрі потребують подальшого вивчення.

Відносини РКЦ з імперською владою після приєднання цього регіону до Росії наприкінці XVIII ст. були непростими і кілька раз змінювалися в залежності від поглядів того чи іншого монарха на вирішення релігійного питання в імперії та суспільно-політичної ситуації в країні і світі. Але особливої гостроти взаємини влади та РКЦ набрали внаслідок польського повстання 1863 – 1864 років. Як показали О. Баковецька, О. Буравський, Е. Зваричук, Г. Надтока, Ю. Хитровська, римо-католицьке духовенство Правобережжя брало активну участь у ньому. Після його придушення російський уряд провів низку заходів, спрямованих проти Римо-католицької церкви в імперії, зокрема й у Правобережній Україні. Імперська влада розпочала новий етап поступового нищення РКЦ через опрацювання та русифікацію. При цьому реальні наміри влади приховувала під заявами про релігійну свободу в імперії і захист прав представників усіх конфесій¹.

Українські дослідники досить глибоко розкрили форми репресій та утисків, спрямованих проти РКЦ та національно налаштованих її представників, у другій половині XIX ст. Насамперед у середині 60-х рр. XIX ст. було ліквідовано Кам'янецьку єпархію РКЦ, а її парафії включено до складу Луцько-Житомирської дієцезії, закрито Кам'янецьку католицьку духовну семінарію. Ця ж доля спіткала й Житомирську духовну семінарію РКЦ у 1876 р. Цими заходами російська влада прагнула поставити РКЦ у залежність від влади².

Історики І. Лісевич, І. Сторожук, О. Буравський наголосили, що репресій з боку російської влади зазнали передусім ієрархи РКЦ. Після 1863 р. царська влада вдалась до депортації непокірних служителів римо-католицької церкви. Так, у 1866 р. був висланий до Сімферополя єпископ Кам'янець-Подільської єпархії А. Фіялковський, у 1876 р. у Сибірську депортували адміністратора цієї ж єпархії А. Круцинського. Репресій зазнав і Луцько-Житомирський біскуп К. Боровський. Останній займав жорстку позицію щодо збереження католицьких навчальних закладів у Правобережній Україні. Російська влада намагалася поставити їх під цілковитий контроль світської адміністрації, а частину – взагалі ліквідувати. Єпископ Боровський енергійно протистояв цим заходам. Він також активно протидіяв розпорядженням імперського уряду по впровадженню російської мови в костельне богослужіння. Така діяльність католицького ієрарха привела до того, що у 1870 р. він був висланий до м. Пермі під нагляд поліції³.

Значно жорстокішими були репресії проти рядових служителів РКЦ, що знайшло відображення у працях О. Буравського, І. Сторожук, І. Лісевич. Цілий ряд ксьондзів Правобережної України було страчено, частину – заслано до Сибіру. Вся діяльність римо-католицької церкви опинилась під пильним оком державних чиновників та пресом царських заборон і обмежень. Рядовим ксьондзам, зокрема, був заборонений виїзд без дозволу повітових властей навіть до сусідньої парафії. Російська адміністрація уважно стежила за кожним кроком римо-католицьких священників, які були поставлені в повну залежність від влади. Переслідування тривали й далі. З 80-х років і до революції 1917 р. в Правобережній Україні були репресовані, або зазнало утисків 43 ксьондзи⁴.

Католицьке духовенство зустрічало перешкоди при здійсненні обрядів поховання померлих на місцевих цвинтарях, хрещення дітей, вінчання православних з католиками⁵.

Українські дослідники звернули увагу на те, що прискіпливе ставлення до католицької церкви з боку влади набуває системного характеру. Оскільки обмеження та перепони у діяльності відчували не лише окремі нелояльні до влади ксьондзи, але й уся церква загалом. Зокрема, істотного удару було завдано католицьким костьолам і монастирям. У Кам'янці-Подільському відібрали костьол чернецого ордену кармелітів і зробили у його приміщенні кафедральний собор Російської православної церкви. Було також закрито Кам'янецький домініканський монастир. У 1866 р. було ліквідовано монастир францисканців у Межириччі Острозького повіту Волинської губернії, ряд монастирів у м. Луцьку⁶.

Ліквідація римо-католицьких монастирів в Правобережній Україні продовжувалась і в другій половині XIX ст. За підрахунками І. Лісевича та Меші це привело до того, що наприкінці 90-х рр. вона була фактично завершена⁷.

Ряд дослідників звертають увагу на те, що російська влада загалом, та її окремі представники зокрема, намагались встановити розмежування між небезпечним для імперії польським національним рухом та лояльною чи нейтральною Римо-католицькою церквою. Загроза, на думку цих представників влади, полягала у негативних «польських впливах», а тому, з метою їх викорі-

нення проводилась політика так званого «розполячення костьолу». У цьому напрямку була здійснена спроба перевести римо-католицькі парафії з польської на російську мову богослужіння. Вилучення польської мови з костьолу було вороже сприйнято більшістю римо-католицьких священників. Непримиримим противником мовної реформи в РКЦ виступив і папа римський⁸.

Через кілька років після польського повстання, у 1867 р. римо-католицька церква на території Російської імперії була повністю поставлена царським указом під контроль спеціальної Римо-католицької духовної колегії в Петербурзі. Як вважають І. Лісевич, Е. Зваричук та Ю. Хитровська, цим кроком російський уряд прагнув відокремити цю церкву від Апостольської столиці⁹. Тут варто вказати, що влада виходила з позицій доцільності та забезпечення максимальної користі від діяльності церков для держави. А тому підпорядкування церкви державі, її перетворення на складову державного механізму стосувалося як Римо-католицької церкви, так і Православної. Інша справа, що ці процеси суперечили апостольським принципам організації церкви, та викликали якщо не опір, та глухе невдоволення в середовищі духовенства.

Як показали О. Буравський, Ю. Хитровська, Г. Надтока, друга половина XIX ст. позначилась також посиленням втручання російської влади в економічну діяльність РКЦ. Значна частина її земельних володінь була передана до міністерства державних маєтностей та православної церкви, що змусило римо-католицьких священників шукати інші джерела прибутків, зокрема, здавати костельні земельні ділянки в оренду. Все нерухоме майно і капітали католиків були передані у розпорядження державної скарбниці. З цього часу на її утриманні перебував весь штат костьолів – оклад католицького священика становив від 280 до 400 руб. на рік. Все це свідчило про бажання російських владних структур перетворити духовенство цієї конфесії на вірних владі державних службовців, які б повністю залежали від свого грошового утримання¹⁰.

Початок XX ст. ознаменувався важливим кроком самодержавства в напрямку скорочення землеволодіння РКЦ. У 1901 р. був прийнятий закон, який дозволяв місцевим адміністраціям видавати римо-католицьким священикам свідоцтва для придбання в правобережних губерніях земельних володінь. Але разом з тим вимагалось, щоб загальна кількість придбаної землі не перевищувала 60 десятин¹¹.

О. Буравський, Е. Зваричук наголосили, що з 1876 р. російський уряд зайняв різко ворожу позицію щодо костельних об'єднань Правобережної України і практично заборонив їхню діяльність. Справа в тому, що дані організації займалися пропагандою католицизму та поширенням польських патріотичних ідей серед населення цього регіону. Однак римо-католицьке духовенство в більшості випадків ігнорувало це розпорядження і тому вказані товариства продовжували діяти навіть у період революції 1905–1907 рр.¹².

Вплив російської влади на освітні процеси в РКЦ також став об'єктом досліджень ряду істориків. Більшість з них вважає, що імперський уряд намагався загальмувати процес формування костельної освіти в Правобережній Україні, розглядаючи католицькі школи, як потенційно небезпечні. Після поразки польського повстання 1863–1864 рр. були видані спеціальні правила, згідно яких від-

кривати нові школи в цьому регіоні дозволялося лише православному духовенству. З того часу католицька освіта була змушена перейти в підпілля. Намагаючись протистояти тотальній русифікації та бажаючи зберегти власну ідентичність, католицькі сьондзи почали навчати учнів таємно. В зв'язку з чим чимало римо-католицьких священиків зазнало репресій з боку російських каральних органів¹³.

Слід особливо підкреслити, що серед сучасних українських істориків немає єдності в питанні щодо результатів репресивної політики влади проти РКЦ. Так, О. Баковецька вважає, що внаслідок репресій XIX ст. Римо-католицька церква остаточно перетворилась на ідейно-духовне ядро національно-патріотичних сил, причому як польських, так і українських¹⁴. Іншу точку зору з даного питання висловив О. Буравський. Торкаючись питання польського національно-визвольного руху другої половини XIX – початку XX ст. в Правобережній Україні, він писав: «Римо-католицькі священики будували свої стосунки з місцевим населенням на політиці окатоличення та ополячення. Тому більшість українців, навіть римо-католиків, не лише не підтримала визвольну боротьбу поляків, а й вороже до неї ставилася»¹⁵. У даному питанні більш слушно видаються міркування О. Буравського, тим більше, що й джерельна база дає підстави для таких висновків.

Міжнародний аспект стосунків РКЦ і російської влади досліджували Е. Бистрицька, О. Баковецька, Ю. Хитровська, І. Сторожук. Вони підкреслили, що репресії російського уряду щодо католицького духовенства викликали напруженість у його відносинах із Ватиканом і у 1866 р. призвели до припинення їхніх взаємин та конкордату від 1847 р. Його скасування мало трагічні наслідки для католицького духовенства Правобережної України. Фактично католицький клір залишився на певний час без опіки свого могутнього покровителя – папи римського¹⁶.

Проте, вже на початку 80-х рр. XIX ст. між Ватиканом і російським урядом розпочалися переговори про встановлення дипломатичних відносин. Ініціювавши їх, папа Лев XIII вважав, що російська політика могла стати вагомим чинником, здатним блокувати плани розв'язання війни за переділ територій. Знаючи про незадоволення російського імператора політичною діяльністю католицького духовенства, папа завіряв російських урядовців, що він вимагатиме від ієрархів та віруючих РКЦ підкорятися законній владі царя¹⁷.

Росію ж до відновлення відносин з папством підштовхували як внутрішньополітичні обставини, так і міжнародна ситуація. Олександр III прагнув передусім використати вплив римського папи для заспокоєння польського революційного руху в Росії. Крім цього, у Санкт-Петербурзі розглядали Ватикан як важливий засіб подолання зовнішньополітичної ізоляції Росії¹⁸.

О. Баковецька, О. Буравський, І. Лісевич, Ю. Поліщук та ін. у своїх наукових розвідках переконливо доводять, що наприкінці XIX – на початку XX ст. російський уряд був змушений значно лібералізувати своє ставлення до римо-католицького духовенства. Це обумовлювалось насамперед революційними подіями в Російській імперії, бажанням царизму залучити РКЦ до боротьби з «політичною кривою». Дана політика частково пом'якшила відносини між російською адміністрацією та представниками римо-католицького кліру¹⁹.

У світлі вищесказаного недостатньо аргументованими видаються думки Е. Бистрицької, що «царські укази 1905 – 1907 рр. виявили неготовність російських державних органів толерантно поставитися до поживлення діяльності католицьких громад. Замість налагодження діалогу і співпраці царська влада вдалася до методів жорсткого адміністративного контролю над католицьким духовенством»²⁰.

Не викликає заперечень міркування дослідників, що придушення революції 1905 – 1907 рр. призвело до нового наступу російської влади на Римо-католицьку церкву²¹.

Таким чином, сучасні українські історики переконливо довели, що в другій половині XIX – на початку XX ст. функціонування Римо-католицької церкви в Російській імперії, зокрема й в Правобережній Україні, було поставлене під тотальний контроль з боку державних структур.

Незважаючи на політику дискримінації РКЦ з боку влади, – наголосили дослідники, – ця церква зберігала свою організаційну єдність, тенденцію до зростання. Всупереч застосованому арсеналу різноманітних методів боротьби з римо-католицькою церквою, їй не лише вдалося вистояти, але й зберегти свої позиції в суспільстві.

Як відзначили українські вчені, римо-католицьке духовенство послідовно вело боротьбу за збереження та розвиток духовної освіти, яка у Правобережжі містила польську національну складову, та слугувала важливим чинником протистояння асиміляційним процесам.

Проте окремі аспекти зазначеної проблеми ще не вивчені, або потребують подальшого дослідження. Зовсім не висвітлені особливості стосунків РКЦ Правобережжя з російською владою в порівнянні з іншими регіонами України. Нез'ясованою залишається регіональна специфіка ліквідації католицьких монастирів у Правобережній Україні у зазначений період.

Примітки:

¹ Баковецька О.О. Римо-католицька церква в Україні кінця XVIII–XIX століть: вплив на суспільно-політичний розвиток: автореф. дис. ... д-ра іст. наук / Запоріз. нац. ун-т. Запоріжжя, 2016. С. 17; Баковецька О.О. Римо-католицька церква України в умовах загострення революційної ситуації в Російській імперії в 60-х роках XIX століття // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Сер.: Історичні науки. Миколаїв: МНУ, 2012. Вип. 33. С. 86-87; Буравський О.А. Римо-католицька церква на Правобережній Україні (кінець XVIII – початок XX ст.). Житомир. Вид-во ЖДУ імені І. Франка, 2013. С. 268-276; Зваричук Е.О. Римо-католицька церква на Поділлі кінця XVIII – початку XX ст.: економічний, суспільний та культурний аспекти: автореф. дис. ... канд. іст. наук. / Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. Чернівці, 2005. С. 14; Надтока Г.М. Римо-католицька церква під владою Російської імперії // Історія релігії в Україні: у 10-ти т. Київ: Світ Знань, 2001. Т. 4: Католицизм. С. 107-108; Хитровська Ю.В. Християнські конфесії Правобережної України у суспільно-політичних процесах регіону (кінець XVIII – початок XX століть): дис. ... д-ра іст. наук / НАН України, Ін-т історії України. Київ. 2012. С. 79.

² Баковецька О.О. Римо-католицька церква в Україні кінця XVIII – XIX століть: вплив на суспільно-політичний розвиток: автореф. дис. ... д-ра іст. наук / Запоріз. нац.

ун-т. Запоріжжя, 2016. С. 13-14; Буравський О.А. Соціально-економічне становище римо-католицької церкви на Правобережній Україні (друга половина XIX – початок XX ст.) // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія. 2009. Вип. 15. С. 47; Зваричук Е.О. Суспільно-політична діяльність римо-католицького духовенства на Поділлі (60-ті рр. XIX – початок XX ст.) // Наукові праці Кам'янець-Подільського держ. педагогічного університету. Історичні науки. Кам'янець-Подільський, 2004. Т. 13. С. 311-312; Сторожук І.А. Суспільно-політична та культурно-освітня діяльність духовенства Волинської губернії у 1804–1905 рр.: дис. ... канд. іст. наук / Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. Київ. 2015. С. 130.

³ Лісевич І.Т. Духовно спрагли (Духовне життя польської національної меншини на Наддніпрянській Україні в 1864–1917 рр.). Київ: Ін-т історії України НАН України. 1997. С. 170-171; Буравський О.А. Римо-Католицька Церква в контексті міжконфесійних відносин на Правобережній Україні в другій половині XIX ст. // Українське релігієзнавство. 2010. № 55. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/44076>; Сторожук І.А. Суспільно-політична та культурно-освітня діяльність духовенства Волинської губернії у 1804–1905 рр.: дис. ... канд. іст. наук / Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. Київ. 2015. С. 56-57.

⁴ Буравський О.А. Римо-католицька церква на Правобережній Україні (кінець XVIII – початок XX ст.). Житомир. Вид-во ЖДУ імені І. Франка, 2013. С. 302; Сторожук І.А. Суспільно-політична та культурно-освітня діяльність духовенства Волинської губернії у 1804–1905 рр.: дис. ... канд. іст. наук / Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. Київ. 2015. С. 65-66; Лісевич І.Т. Духовно спрагли (Духовне життя польської національної меншини на Наддніпрянській Україні в 1864-1917 рр.). Київ: Ін-т історії України НАН України. 1997. С. 170-174.

⁵ Поліщук Ю.М. Національні меншини Правобережжя України у контексті етнічної політики Російської імперії (кінець XVIII – початок XX ст.). Київ: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2012. С. 280-281; Буравський О. А. Римо-Католицька Церква в контексті міжконфесійних відносин на Правобережній Україні в другій половині XIX ст. // Українське релігієзнавство. 2010. № 55. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/44076>

⁶ Лісевич І.Т. Духовно спрагли (Духовне життя польської національної меншини на Наддніпрянській Україні в 1864-1917 рр.). Київ: Ін-т історії України НАН України. 1997. С. 172-173; Буравський О.А. Римо-католицька церква на Правобережній Україні (кінець XVIII – початок XX ст.). Житомир. Вид-во ЖДУ імені І. Франка, 2013. С. 280-281; Сторожук І.А. Суспільно-політична та культурно-освітня діяльність духовенства Волинської губернії у 1804–1905 рр.: дис. ... канд. іст. наук / Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. Київ. 2015. С. 65-66

⁷ Лісевич І.Т. Духовно спрагли (Духовне життя польської національної меншини на Наддніпрянській Україні в 1864–1917 рр.). Київ: Ін-т історії України НАН України. 1997. С. 172-173; Меша В.Г. Конфесійний та суспільний аспекти розвитку православної церкви в Україні 1875–1900 років: автореф. дис. ... д-ра іст. наук. Донецьк, 2009. С. 19-20.

⁸ Буравський О.А. Римо-католицька церква на Правобережній Україні (кінець XVIII – початок XX ст.). Житомир. Вид-во ЖДУ імені І. Франка, 2013. С. 135-137; Баковецька О.О. Римо-католицька церква України в умовах загострення революційної ситуації в Російській імперії в 60-х роках XIX століття // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Сер.: Історичні науки. Миколаїв: МНУ, 2012. Вип. 33. С. 86-87; Надтока Г.М. Римо-католицька церква під владою Російської імперії // Історія релігії в Україні: у 10-ти т. Київ: Світ Знань, 2001. Т. 4: Католицизм. С. 113-114.

⁹ Лісевич І.Т. Духовно спрагли (Духовне життя польської національної меншини на Наддніпрянській Україні в 1864- 1917 рр.). Київ: Ін-т історії України НАН України. 1997. С. 170-174; Зваричук Е.О. Суспільно-політична діяльність римо-католицького духовенства на Поділлі (60-ті рр. XIX – початок XX ст.) // Наукові праці Кам'янець-Подільського держ. педагогічного університету. Історичні науки. Кам'янець-Подільський, 2004. Т. 13. С. 312; Хитровська Ю.В. Християнські конфесії Правобережної України у суспільно-політичних процесах регіону (кінець XVIII – початок XX століть): дис. ... д-ра іст. наук / НАН України, Ін-т історії України. Київ. 2012. С. 73-74.

¹⁰ Буравський О.А. Соціально-економічне становище римо-католицької церкви на Правобережній Україні (друга половина XIX – початок XX ст.) // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія. 2009. Вип. 15. С. 47, 50; Хитровська Ю.В. Християнські конфесії Правобережної України у суспільно-політичних процесах регіону (кінець XVIII – початок XX століть): дис. ... д-ра іст. наук / НАН України, Ін-т історії України. Київ. 2012. С. 79; Надтока Г.М. Римо-католицька церква під владою Російської імперії // Історія релігії в Україні: у 10-ти т. Київ: Світ Знань, 2001. Т. 4: Католицизм. С. 108.

¹¹ Буравський О.А. Соціально-економічне становище римо-католицької церкви на Правобережній Україні (друга половина XIX – початок XX ст.) // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія. 2009. Вип. 15. С. 48; Зваричук Е.О. Римо-католицька церква на Поділлі кінця XVIII – початку XX ст.: економічний, суспільний та культурний аспекти: автореф. дис. ... канд. іст. наук / Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. Чернівці, 2005. С. 10.

¹² Буравський О. Римо-католицькі товариства на Правобережній Україні та Білорусі в другій половині XIX – на початку XX ст. // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. Тернопіль, 2015. Вип. 1. Ч. 3. С. 9-12; Зваричук Е.О. Суспільно-політична діяльність римо-католицького духовенства на Поділлі (60-ті рр. XIX – початок XX ст.) // Наукові праці Кам'янець-Подільського держ. педагогічного університету. Історичні науки. Кам'янець-Подільський, 2004. Т. 13. С. 314-315.

¹³ Сторожук І.А. Суспільно-політична та культурно-освітня діяльність духовенства Волинської губернії у 1804 – 1905 рр.: дис. ... канд. іст. наук / Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. Київ. 2015. С. 148; Буравський О. Благодійницька та культурно-освітня діяльність Римо-Католицької церкви на Правобережній Україні (кінець XVIII – початок XX ст.) // Українське релігієзнавство. 2009. № 49. С. 211-212; Надтока Г.М. Православна церква в Україні 1900-1917 років: соціально-релігійний аспект. Київ: Знання, 1998. С. 95-96.

¹⁴ Баковецька О.О. Римо-католицька церква в Україні кінця XVIII–XIX століть: вплив на суспільно-політичний розвиток: автореф. дис. ... д-ра іст. наук / Запоріж. нац. ун-т. Запоріжжя, 2016. С. 27.

¹⁵ Буравський О.А. Римо-католицьке духовенство Правобережної України в польських визвольних змаганнях другої половини XIX – початку XX ст. // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Вип. 19. Серія: Історія: Вінниця, 2011. С. 188.

¹⁶ Бистрицька Е. Східна політика Ватикану в контексті відносин Святого Престолу з Росією та СРСР (1878-1964 рр.). Тернопіль: Підручники і посібники, 2009. С. 20; Її ж. Росія у східній політиці Ватикану: проект Папи Лева XIII // Українське релігієзнавство. 2008. № 45. С. 39; Баковецька О.О. Римо-католицька церква України в умовах загострення революційної ситуації в Російській імперії в 60-х роках XIX століття // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Сер.:

Історичні науки. Миколаїв: МНУ, 2012. Вип. 33. С. 86-87; Хитровська Ю.В. Християнські конфесії Правобережної України у суспільно-політичних процесах регіону (кінець XVIII – початок XX століть): дис. ... д-ра іст. наук / НАН України, Ін-т історії України. Київ. 2012. С. 73-74; Сторожук І.А. Суспільно-політична та культурно-освітня діяльність духовенства Волинської губернії у 1804 – 1905 рр.: дис. ... канд. іст. наук / Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. Київ. 2015. С. 66.

¹⁷ Бистрицька Е. Росія у східній політиці Ватикану: проєкт Папи Лева XIII // Українське релігієзнавство. 2008. № 45. С. 40-41.

¹⁸ Там само. С. 52.

¹⁹ Баковецька О.О. Римо-католицька церква в Україні кінця XVIII–XIX століть: вплив на суспільно-політичний розвиток: автореф. дис. ... д-ра іст. наук / Запоріж. нац. ун-т. Запоріжжя, 2016. С. 27-28; Буравський О.А. Римо-католицька церква на Правобережній Україні (кінець XVIII – початок XX ст.). Житомир. Вид-во ЖДУ імені І. Франка, 2013. С. 142-145; Лісевич І.Т. Духовно спрагли (Духовне життя польської національної меншини на Наддніпрянській Україні в 1864-1917 рр.). Київ: Ін-т історії України НАН України. 1997. С. 191-192; Поліщук Ю.М. Національні меншини Правобережжя України у контексті етнічної політики Російської імперії (кінець XVIII – початок XX ст.). Київ: ІПІЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2012. С. 282-283.

²⁰ Бистрицька Е.В. Східна політика Ватикану в контексті відносин Святого Престолу з Росією та СРСР (1878–1964 рр.): автореф. дис. ... д-ра іст. наук / Інститут філософії імені Г.С. Сковороди НАН України. Київ, 2009. С. 24.

²¹ Буравський О. Благодійницька та культурно-освітня діяльність Римо-Католицької церкви на Правобережній Україні (кінець XVIII – початок XX ст.) // Українське релігієзнавство. 2009. № 49. С. 211-212; Буравський О.А. Римо-католицька церква на Правобережній Україні (кінець XVIII – початок XX ст.). Житомир. Вид-во ЖДУ імені І. Франка, 2013. С. 297, 301.

Opria Ihor. Relations of the Roman Catholic Church with the Russian authorities in Right-Bank Ukraine in the second half of the 19th – early 20th centuries in modern Ukrainian historiography. The article analyses the modern Ukrainian historiographical discourse of relations between the Roman Catholic Church (RCC) and the Russian authorities in Right-Bank Ukraine in the second half of the 19th – early 20th centuries. It was determined that the relationship between the authorities and the RCC was especially escalated as a result of the Polish uprising of 1863 – 1864. The Roman Catholic clergy of the Right Bank took an active part in it. After its suppression, the Russian government held a series of measures against the Roman Catholic Church in the empire, including in Right-Bank Ukraine.

Ukrainian researchers quite deeply revealed the forms of repression and oppression against the RCC and its nationally minded representatives in the second half of the 19th century. Historians have drawn attention to the fact that a careful attitude to the Catholic Church by the authorities takes on a systemic character. Not only individual felt the limitations and obstacles in the activity priests disloyal to power, but also by the whole church.

Ukrainian researchers found that the second half of the XIX century also affected by increased intervention by Russian authorities in the economic activities of the RCC. A significant part of her land holdings was transferred to the Ministry of State Property and the Orthodox Church, which forced the Roman Catholic priests to look for other sources of income. On the other hand, the Catholic clergy received wages from the state, which put it in a dependent position.

The influence of the Russian authorities on educational processes in the RCC has also been the subject of research by a number of historians. After the defeat of the Polish uprising, special rules were issued according to which only the Orthodox clergy were allowed to open new schools in this region. Since then, Catholic education has been forced to go underground.

The conclusions summarized the research and indicated on certain aspects of the topic that require further scientific research.

Key words: Roman Catholic Church, historiography, power, oppression, repression, education.

Отримано: 19.06.19

DOI 10.32626/2309-2254.2019-29.106-113

УДК 930:94(477)(092):329.14

Віталій Хоменко

СПІВПРАЦЯ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО З УКРАЇНСЬКОЮ ПАРТІЄЮ СОЦІАЛІСТІВ-РЕВОЛЮЦІОНЕРІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ДІАСПОРНІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

Хоменко Віталій. Питання співпраці Михайла Грушевського з Українською партією соціалістів-революціонерів в українській діаспорній історіографії. У статті розглянуто питання співпраці М. Грушевського з УПСР з точки зору української діаспорної історіографії. Підкреслено, що до середини 60-х рр. XX ст. діяльність М. Грушевського-політика не вивчалася на наукових засадах. Значною мірою завдяки старанням Л. Винара ці дослідження вийшли на науковий рівень, що, зрештою, привело до виникнення нової історичної дисципліни – грушевськознавства. Встановлено, що системного вивчення партійної діяльності М. Грушевського вчені діаспори не проводили. З'ясовано, що дослідники високо цінували вклад М. Грушевського в українську науку, але критикували історика, як політика, засуджували його есерівську соціалістичну програму. Серед причин переходу історика до УПСР найчастіше називалися його народницький світогляд, вимоги революційного часу та бажання принести користь Україні. Відтак, соціалістичні погляди М. Грушевського стали логічним результатом його політичної еволюції. Повернення історика до України у 1924 р. переважно оцінювалося негативно і здебільшого пояснювалося його бажанням продовжувати наукову роботу.

Ключові слова: українська діаспорна історіографія, Українська революція, УПСР, Закордонна делегація, грушевськознавство.

Хоменко Віталій. Вопрос сотрудничества Михаила Грушевского с Украинской партией социалистов-революционеров в украинской диаспорной историографии. В статье рассмотрен вопрос сотрудничества М. Грушевского с УПСР с точки зрения украинской диаспорной историографии. Подчеркнуто, что к середине 60-х гг. XX в. деятельность М. Грушевского-политика не изучалась на научных принципах. Во многом благодаря стараниям Л. Винара эти исследования вышли на научный уровень, что, в конце концов, привело к возникновению новой исторической дисциплины – грушевсковедения. Установлено, что системного изучения партийной деятельности М. Грушевского ученые диаспори не проводили. Выяснено, что исследователи высоко ценили вклад М. Грушевского в украинскую науку, но критиковали историка, как политика, осуждали его эсеровскую социалистическую программу. Среди причин перехода историка к УПСР чаще всего назывались его народническое мировоззрение, требования революционного времени и желание принести пользу Украине. Поэтому, социалистические взгляды М. Грушевского стали логическим результатом его политической эволюции. Возвращение историка в Украину в 1924 г. преимущественно оценивалось негативно и в основном объяснялось его желанием продолжать научную работу.